МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра соціології та психології

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ

обов'язкових компонент
освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

за темою 5 – ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Харків 2019

ЗАТВЕРДЖЕНО
Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 28.08.19 №7

СХВАЛЕНО
Вченою радою факультету № 6
Протокол від 28.08.19 №7

ПОГОДЖЕНО
Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 28.08.19 №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 28.08.19 №7)

Розробник:
Завідувач кафедри соціології та психології, доктор психол. н., професор,
Євдокімова Олена Олександрівна

Рецензенти:

1. Старший науковий співробітник НДЛ морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ НДЦ службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України Академії внутрішніх військ МВС України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Воробйова І.В.
2. Доцент кафедри психології та педагогіки факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Харченко С.В.

План лекції

Введення

1. Психологія в час постмодернізму.
2. Криза в психології та її форми.
3. Ознаки методологічної кризи психології
4. Предмет психології : необхідність « нового погляду»

Література:

Основна:

1. Рождественський А.Ю. **Методологія дослідження психічної реальності: сучасний стан та способи переосмислення. – Режим доступуhttp://vuzlib.com/content/view/853/94/**
3. Татенко В.О. Сучасна психологія про душу, дух і, звичайно, про психіку // Соціальна психологія,. 2008 – . № 4. – С. 3-16.
4. *Методологічні* та *теоретичні проблеми психології: н*авчальний *посібник*/ М.С. Корольчук, Ю.Л. Трофімов, В.І. Осьодло та ін. – К.: Ніка-Центр, 2008. –336 с.

Допоміжна:

5. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретико-методологічні проблеми: навч. посіб. / В. О.Татенко. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 288 с.
6. Ткаченко О.М. Принципи та категорії психології.-К.: Гол.вид.ВО «Вища школа», 1979.-198с.

Психологія в час постмодернізму. Для сучасної психології характерний процес диференціації, що породжує значну розгалуженість галузей психології, які нерідко вельми далеко розходяться і істотно відрізняються один від одного, унаслідок того що різні гілки психології тяжіють до різних суміжних наук (соціології, техніці, зоології, медицині і т. д., між якими, природно, мало загального), хоча і зберігають загальний предмет дослідження - факти, закономірності і механізми психіки. Диференціація психології доповнюється зустрічним процесом інтеграції, в результаті якої відбувається, по-перше, стиковка психології з суміжними науками (через інженерну психологію - з технікою, через педагогічну психологію - з педагогікою і т. д), по-друге, усередині самої психологічної науки виявляються можливості об'єднання раніше не зв'язаних між собою галузей.

Психологія змінюється в час постмодерних зрушень. Постмодернізм - епоха культурного розвитку Європи (90-х рр. XX ст..), що змінила епоху модернізму і здатна , як очікується, радикально трансформувати уявлення про психологію людини . Передбачається , що акцент з вивчення внутрішнього світу людини може в західній психології зміститися у бік досліджень

різних аспектів її практичної діяльності (епістеміології , політики , професійного знання та ін.) .Сучасна психологія має очевидні здобутки, адже стали досліджуваними багато психологічних процесів. Психологи навчилися описувати та прогнозувати поведінкові, емоційні та розумові процеси. Сучасною проблемною цариною залишаються проблеми надсвідомого : творчість та інтуїція. З одного боку, існує цілісний підхід до психіки (див. А.В. Петровський , М.Г. Ярошевський). Але з іншого боку, ці та інші роботи в галузі створення єдиної психологічної системи страждають детерміністською редукцією , що є наслідком бажання загнати складні психологічні процеси в систему , яка , по суті своїй , вже давно себе пережила.

Отже, психологія має позбутися біологічного редукціонізму, розпочати розробку теорії над свідомих психічних процесів (творчості та інтуїції).

Криза в психології та її форми. На початок XXI ст. з'явилися судження про чергову кризу в психології. Парадоксально, але такі заяви про кризу психології вже звуали раніше в 60- их рр.. XX ст.. Тоді чергову методологічну кризу, що виникла у радянській психології пов’язували з новою соціальною і внутрішньо психологічною ситуацією (зокрема, внаслідок широкого розповсюдження психоаналізу, психотерапевтичної практики та ідей гуманістичної психології) » [28 , с. 126] .

З тим , що в сучасній російській психології існують «гострі теоретичні та методологічні труднощі і протиріччя » , згоден і В. В. Давидов [10 , с. 127] ; про це ж писали в останні роки К. А. Абульханова [2] , А. В. Брушлінський [4] , В. П. Зінченко [12] , О. К. Тихомиров [25] та багато інших. ін Криза в психології а й зарубіжними авторами [36 , 8 та ін.]. У цьому зв'язку пригадується також знаменита «відкрита криза » в психології , описана і проаналізована К. Бюлером [35] і Л. С. Виготським [7] , К. Левіним [38] і С. Л. Рубінштейном [22 , 23].

Якщо йти в глибину історії , то виявиться , що дати виникнення кризи збігаються з часом самого становлення наукової психології. Про це писав ще в 1914 р. М. М. Ланге : « Хто знайомий з сучасної психологічної літературою , з її напрямами і тенденціями , особливо щодо принципових питань , не може , я думаю , сумніватися , що наша наука переживає нині важкий, хоча і вкрай плідний , криза . Ця криза характеризується , взагалі двома рисами : по-перше , загальною незадоволеністю тієї колишньої доктриною або системою, яка може бути названа сенсуалістичною психологією , і , по-друге , появою значної кількості нових спроб поглибити сенс психологічних досліджень[16 , с. 69]. Ланге визначив і основну ознаку кризи: («відсутність загальноприйнятої системи в науці »; психологія не має «основи» , «фундаменту»)

За сорок років до цього Ф. Брентано у роботі « Психологія з емпіричної точки зору» (1874) писав: « Не стільки в різноманітності й ширині думок , скільки в єдності переконань має сьогодні психологія гостру потребу. І тут ми повинні прагнути до того, чого вже досягли математика , фізика , хімія , фізіологія ; нам потрібно ядро визнаної усіма істини. На місце психології ми зобов'язані поставити психологію » [3 , с. 11]. Ймовірно , під цими словами могли б підписатися багато наукові психологи і на початку третього тисячоліття. Якщо принципово ситуація не змінилася за сто тридцять років (для науки термін чималий), то це можна розглядати як симптом внутрішнього неблагополуччя в психології .

Сучасні американські автори цілком обґрунтовано стверджують , що «сьогодні психологія ще більш неоднорідна , ніж сто років тому , і здається , ми як ніколи далекі від того , що хоч як-небудь нагадувало б згоду стосовно сутності психології .У XXI ст. ще немає ніякої єдиної системи, жодних єдиних принципів для визначення психологічної дисципліни і проведення досліджень. Психологія представляє собою не єдину дисципліну , а синтез

декількох різних гілок . Американська психологія розділена на ворогуючі фракції » [29 , с. 33].

Таким чином, нинішня криза в психології – глобальна . В Україні вона теж переживається в силу особливостей соціокультурної ситуації. Прояви кризи можна угледіти в самих різних площинах. Які ж основні , найбільш суттєві прояви кризи? Їх науковці окреслюють як глибоку *дисоціацію* (буквально: «роз'єднання » , «поділ » ; термін, широко використовуваний нині в різних школах психіатрії та психотерапії). Виявляється, коли відсутній єдиний підхід: немає основи, об'єднуючого початку. «Психологій багато, але немає психології». Йде боротьба між психологією об'єктивною й суб'єктивною, пояснювальною і розуміючою, матеріалістичною та спіритуалістичною , поведінковою та психологією свідомості і т.д. На даний момент вона найбільш яскраво виражається в протистоянні природничо-наукового і герменевтичного (гуманістичного) підходів [18].

По-друге , спостерігається протиставлення наукової (академічної) психології та психотехнік (практичної психології) (див. докладніше [6]) : психологічна практика найчастіше виходить з яких завгодно «теорій » , але тільки не з концепцій наукової психології . Розрив між теорією і практикою в психології , що існував у двадцяті роки (про це писав Л. С. Виготський в 1927 році), нині заглибився і перетворився на глибоку прірву - в першу чергу, унаслідок багаторазового збільшення масштабів психологічної практики .

По-третє, спостерігається розрив між науковою психологією і техніками, орієнтованими на поглиблене самопізнання (від містики й езотеричних навчань до сучасної трансперсональної психології тощо) . Людина , цікавиться пізнанням Я , шукає свій духовний шлях , звертається не до наукової психологічної літературі , – ця «ніша» зайнята фахівцями, далекими від наукової психології . і література , і поезія і філософія дадуть у цьому відношенні істотно більше , ніж наукові психологічні праці.

По-четверте , повніше окреслюється відмінність між психологією західною та східною. Дійсно східні практики в XX столітті стали постійною складовою інтелектуального життя західного суспільства. Але на наукову , академічну психологію вони не зробили практичного впливу . Східна психологічна думка : трансперсональна психологія й досі практично не визнана офіційною наукою .

У результаті цих дисоціації (перелік можна продовжити) «постраждалою » стороною виявляється саме наукова психологія , так як відбувається поступове звуження її простору , а багато проблемних полів перебирають «практичні психологи», які часто не мають ґрунтовної психологічної підготовки. Таким чином , наукова психологія не йде по тому шляху , на який колись вказав творець гуманістичної психології А. Маслоу. Він пропонував психологічній науці освоювати предметні області, які традиційно відносяться до сфери мистецтва і релігії.

Про це також зазначав психіатр та філософ К. Ясперс в праці «Духовна ситуація нашої епохи». Він вважає, що протистояти явищу психологічного типологізування може лише індивідуалізований суб’єкт, який пережив примежові стани. Для того, щоб життя не втратила сенс, необхідно переглянути наш світогляд. Погляди на науку вимагають рішучого перегляду. Незважаючи на те, що тут багато зроблено,люди не здатні збагнути навіть найпростіші результати сучасного наукового дослідження. Треба підвищувати психологічну культуру людей.

Не викликає ентузіазму пропозиція перетворити психологію в психотехніку , перейти від « дослідження психіки » до «роботи з психікою » : це просто позбавить психологію можливості стати в майбутньому фундаментальною наукою , основою для наук про людську психіку . Якщо скористатися термінологією К. Д. Ушинського , то в цьому випадку

психологія взагалі перестане бути наукою і перетвориться на мистецтво. Все ж психологія поза сумнівом є наукою .

На початку XXI століття стало цілком зрозуміло, що жодна з дисоціації не може бути подолана «силовим» шляхом, за допомогою «логічного імперіалізму» .. Це відзначають Л. Гараї і М. Кечку : експансія природничої логіки призводить до того , що дослідження все частіше « буде натикатися на недолугості ... Не подає більше надії також і зворотний прийом , коли спільним знаменником декларується не позитивістська логіка природничих наук, а, герменевтична логіка історичних наук » [8 , с. 90 - 91] .

. Щоб подолати дисоціацію психології треба переглянути розуміння предмета психологічної науки , оскільки зазначені вище дисоціації мають одну причину – занадто вузьке , обмежене його розуміння . Ситуація посилюється тим, що вітчизняна психологія стрімко змінюється , намагаючись асимілювати досягнення зарубіжної науки , від яких з відомих причин протягом багатьох років була ізольована. Для подолання кризи потрібно методологічна робота – її « першим пунктом » має бути уточнення розуміння предмета психологічної науки , його неоднорідності і багатоступеневості .

Ознаки методологічної кризи психології

Спроби побудувати в радянській психології універсалістську теорію у 70-их рр. XX ст., що приймається всіма психологами і покликаної об'єднати психологічну науку, не виправдалися : психологія сьогодні ще більш мозаїчна і несхожа на природничі науки , ніж раніше. Симптоми кризи: 1) відсутність єдиної науки , дефіцит сталого знання , велика кількість альтернативних моделей розуміння і вивчення психічного ; 2) поглиблюється розкол між дослідницькою і практичною психологією , 3) конкуренція з боку паранауки , виникнення прикордонних між наукою і не - наукою систем знання. « У цій дисципліні відсутні загальні правила побудови та верифікації знання ; різні психологічні школи або , як їх називав А. Маслоу , «сили» представляють собою «держави в державі» , які не мають нічого спільного , крім кордонів; психологічні теорії навіть не конфліктують , а, як парадигми несумірні одна з одною ; те, що вважається фактами в рамках одних концепцій , не визнається іншими; слабо відчутний прогрес у розвитку психологічної науки, оскільки йде обростання психологічних категорій взаємно суперечливими уявленнями. Це важко вважати прогресом..» [33, с. 4].

А.В.Юркевич безсумнівно правий, коли стверджує, що невдалі спроби бути схожою на природничі науки викликали прагнення обґрунтувати виняткове становище психології. Самовизначення психології найчастіше здійснюється за допомогою поняття «парадигма». А. В. Юревич аналізує різні позиції щодо методологічного статусу психології і приходить до висновку про те , що їх можна представити таким чином : 1) психологія являє собою допарадигмальну область знання, 2) психологія є мультипарадигмальною наукою , 3) психологія – позапарадигмальна область знання . На його думку, визначення методологічного статусу психології на основі третьої позиції дозволяє психології подолати комплекс несхожості на точні науки .

Головну причину кризи психології автор бачить у загальній кризі раціоналізму , яка охопило всю західну цивілізацію. «В умовах загальної кризи раціоналізму кордони між науковою психологією і системами знання, які ще недавно вважалися несумісними з наукою , вже не є непроникними » [3, с. 9].

Використовуючи важливі поняття « соціодигми » і « метадигми » , А. В. Юревич пише: « Дослідницька ж і практична психологія , володіючи всіма відмінностями , характерними для різних парадигм , розвиваються до того ж різними спільнотами , і тому їх слід було б позначити не як конкуруючі парадигми , а як різні соціодигми » [там же , с. 7]. Метадигми пов'язані з виділенням таких систем ставлення до світу , як західна наука , традиційна східна наука , релігія тощо ; вони спираються на різні типи раціональності . « Ці системи носять

більш загальний характер , ніж парадигми і навіть соціодигми, і, розвиваючи дану термінологію, їх можна назвати метадигмами, відвівши їм відповідне місце в ієрархії когнітивних систем» [там же , с. 9]. Наука , згідно з А. В. Юревич , залежна від суспільства не тільки соціально , але і когнітивно, вбираючи і включаючи до складу наукового знання породжені іншими метадигмами і поширені в суспільстві уявлення.

Безсумнівно , що криза психології може бути подолана тільки цілеспрямованою спільною роботою психологічного спільноти , тобто соціальним шляхом. Але її першопричина лежить , на нашу думку , саме в когнітивної площині і полягає в неадекватному розумінні психологічної наукою свого предмета.

Предмет психології : необхідність « нового погляду»

Визначення предмета психології здійснює ряд важливих функцій перше , він виконує роль осереддя, який би дозволяв реально співвідносити результати досліджень, що проводяться в рамках різних підходів та наукових шкіл . По-друге , пердмет не повинен бути « штучно » сконструйованим , а існувати реально і вказувати на предмет науки в справжньому сенсі слова . По-третє , йому слід бути внутрішньо досить складним , щоб утримувати в собі сутнісне , що дозволяти виявляти власні закони існування та розвитку. Звідси випливає необхідність теоретичних досліджень в області предмета психології. Зауважимо , що у вітчизняній психології існувала традиція саме змістовної методології на історичній основі (Н. Н. Ланге , В. Н. Іванівський , Л. С. Виготський , С. Л. Рубінштейн , а в більш пізній період ці проблеми інтенсивно розроблялися К. А. Абульханова [1] , А. В. Брушлінський [4] , Б. Ф. Ломов [17] та ін.) По-четверте , розуміння предмета повинно дозволяти розробляти науку за власною логікою, не зводячи розгортання психологічних змістів до чужої для психології логіці природного або герменевтичного знання.

Це, мабуть, має бути методологія на історичній основі , плюралістична, вільна від ідеології , орієнтована не тільки на завдання пізнання, а й на практику. У ній повинні бути представлені пізнавальний , комунікативний і практичний блоки (див. докладніше [18 , 39]). Важливо, щоб методологія давала можливість максимально широкого розуміння предмета . Це необхідно в першу чергу для того , щоб з'явилася можливість реального , а не декларативного співвіднесення результатів досліджень , отриманих при різних підходах .

В даний час маємо дослідження, виконані в розбіжних методологічних традиціях, психологи схильні бачити все що завгодно, тільки не методологічні відкриття. Історія психології дає безліч свідчень, що за роботами А. Адлера , К.- Г. Юнга , А. Маслоу та ін. сучасники з готовністю і з легкістю визнають ті чи інші конкретні досягнення , але « паростків » нової методології вони намагаються «не помічати» . Методології , яка життєво необхідна нашій науці , бо без неї неможливо наблизитися до вирішення проблеми співвідношення психологічної науки і життя. Проблема досі не вирішена , хоча зараз , на початку XXI століття , це одна з основних умов існування наукової психології

У своїх працях М.Фуко презентує постнекласичний погляд на модерн-науку . Він зазначає, що вагомим важелем реалізації влади є знання. Це не тільки засіб, який використовується людьми для встановлення свого панування, а і владне ставлення знаючого до того, кого він пізнає, забезпечуючи утримання цього панування. Однак владі необхідно лише таке знання, що допомагає відтворенню встановленого нею порядку. Звідси напруження, що виникає між інтелектуалами і представниками владних структур у суспільстві. Згідно з М. Фуко, процес виробництва знання — це процес інноваційний. Владні ж структури заохочують лише тих інтелектуалів, що допомагають за допомогою знань, переведених у технології, підтримувати і розширювати кордони існуючої влади. Знання

іншого плану витісняються на периферію панівної культурної парадигми; їх породження і поширення щонайменше не заохочується, якщо не придушується. Таким чином, і тут влада встановлює свої норми, мораль, уявлення про девіації.

Нове розуміння предмета психології відкриє нові перспективи . Таке розуміння стане також основою для розробки методології психології: змістовної , на історичній основі , що допускає плюралізм , деідеологізованої , орієнтованої не тільки на дослідження , а й на практику. Принципово важливо , що в психології виникне можливість відмовитися , нарешті , від відтворення або природничонаукових , або герменевтичних логічних схем і піти власним шляхом. У цьому випадку науки про психічне складуть особливий клас наукових дисциплін зі своєю логікою і своїми методами, а всередині психології виявиться можливим співвіднести досягнення природничої психології , з одного боку , і розуміючої, герменевтичної , гуманістичної , трансперсональної психології - з іншого. Саме для цього необхідна нова *комунікативна* методологія психології [3].